

METODICKÉ VYSVĚTLIVKY

Statistika rodinných účtů (SRÚ) sleduje hospodaření soukromých domácností – poskytuje informace o výši jejich vydání a struktuře spotřeby. Informace o odlišnostech spotřeby v domácnostech tříděných podle rozličných hledisek nebo o vlivu různých faktorů (např. pohyb cen, situace na trhu) na strukturu vydání a spotřební zvyklosti domácností nelze získat z jiných zdrojů.

Spektrum využití výsledků SRÚ je velice široké, slouží především jako podklad pro kvalifikované rozhodování při realizaci sociální politiky státu, pro sociální a ekonomický výzkum, pro interní využití v Českém statistickém úřadě (vytvoření spotřebního koše při periodických revizích indexu spotřebitelských cen, pomocný zdroj k sestavení účtu za sektor domácností ve statistice národních účtů apod.) a také pro mezinárodní srovnání.

Složení zpravodajského souboru SRÚ se operativně mění tak, aby aktuálně postihovalo posun základních atributů domácností (jejich složení, ekonomickou aktivitu, úroveň příjmů apod.). SRÚ je v podstatě jediným zdrojem informací o vydáních domácností ve vazbě na jejich příjmy. Čistý peněžní příjem je jedním z výběrových znaků, jeho vývoj je vlastně dopředu stanoven. Z výsledků SRÚ lze vyhodnocovat změny ve výši a struktuře příjmů v rámci zpravodajského souboru a ve vztahu k výdajům domácností. Není však korektní vyvozovat odtud závěry o vývoji příjmů domácností v celé republice. Z těchto důvodů by údaje o příjmech, které SRÚ poskytuje, měly být chápány pouze jako doplňková informace a neměly být využívány pro hlubší analýzy.

V návaznosti na připravované nařízení Integrated European Social Statistics (IESS), které předpokládá integraci sociálních šetření v domácnostech a šetření na základě náhodného výběru, **ČSÚ přistoupil k reformě šetření SRÚ**. V roce 2016 proběhl naposledy dosavadní způsob zjišťování (prováděný kvótním výběrem) na redukovaném vzorku domácností, který umožnil zpracování reprezentativních výstupů pouze v omezeném rozsahu a podrobnosti.

Publikace s výsledky za rok 2016 je tedy s ohledem na možnosti redukovaného vzorku **pozměněna**.

Třídění domácností celkem podle čistého peněžního příjmu na osobu, které bylo dosud publikované v decilech, je změněno na kvintilové. Třídění domácností zaměstnanců a důchodců bez ekonomicky aktivních členů podle čistého peněžního příjmu na osobu je úplně vypuštěno. Do výstupů podle postavení osoby v čele nejsou zařazeny domácnosti nezaměstnaných, které neměly ve vzorku dostatečné zastoupení. Z dokumentu na internetu, který byl do roku 2015 publikován pod názvem „doplňující třídění“, jsou pro tuto publikaci vybrána některá z třídění (domácnosti s vyživovanými dětmi podle počtu dětí a typu rodiny, domácnosti bez vyživovaných dětí podle počtu členů, domácnosti podle věku osoby v čele).

Podrobnost publikovaných položek je významně redukována. Z údajů o příjmech je zachována jen informace o čistých peněžních příjmech celkem, nejsou již publikovány bilanční položky, podrobné údaje o naturální a celkové spotřebě a o naturálních vydáních, z údajů o vybavení domácnosti jsou ponechány pouze informace o počtu osobních počítačů a mobilních telefonů. Výdajové položky zahrnují výhradně údaje o spotřebních vydáních (popsáno v bodě 2.2). Vydání neklasifikovaná jako spotřební již publikována nejsou, stejně jako součtové položky hrubých a čistých peněžních vydání celkem. Vzhledem ke zmíněné redukci souboru bylo nezbytné u většiny třídění omezit publikovanou podrobnost vybraných výdajových položek na součtové položky, ve dvou tabulkách pouze na 12 základních oddílů COICOP.

Od roku 2017 probíhá šetření SRÚ již v rámci nového modelu metodou náhodného výběru, což ovlivní podobu i termín příštích publikovaných výsledků.

1. POPIS VÝBĚRU A ZJIŠŤOVÁNÍ

Zpravodajské domácnosti SRÚ jsou vybírány záměrným kvótním výběrem. Jednotkou výběru a zpravodajskou jednotkou šetření je hospodařící domácnost, tzn. soubor osob společně bydlících,

kteře se společně podílejí na úhradě základních výdajů (na výživu, provoz domácnosti, údržbu bytu apod.).

ČSÚ centrálně rozděluje domácnosti podle jednotlivých výběrových znaků do celé republiky a rovněž rozvrhuje i měsíce podrobného vedení zápisů o vydáních za potraviny a nealkoholické nápoje tak, aby byly (v rozdělení podle skupin domácností, počtu dětí a příjmových pásem) rovnoměrně rozloženy do celého roku. Každá domácnost podrobně zapisuje vydání za potraviny a nealkoholické nápoje pouze dva měsíce v roce, v ostatních měsících sděluje jen celkovou sumu těchto vydání.

Zpravodajský soubor 1600 domácností byl vybrán tak, aby jeho složení podle zvolených výběrových znaků odpovídalo struktuře domácností v ČR. Oporou pro stanovení kvót byly výsledky šetření Životní podmínky (realizované jako národní modul šetření EU-SILC).

Od roku 2006 je základním výběrovým znakem skupina domácnosti, odvozená od ekonomické aktivity a postavení v zaměstnání osoby v čele domácnosti. Osobou v čele je v úplných rodinách vždy muž, v neúplných rodinách většinou rodič (je-li ekonomicky aktivní, v opačném případě může být osobou v čele ekonomicky aktivní dítě). V nerodinných domácnostech se za osobu v čele domácnosti považuje osoba s nejvyšším příjmem.

Domácnosti s ekonomicky aktivní osobou v čele se třídí podle jejího postavení v zaměstnání, u domácností zaměstnanců i podle jejího vzdělání. Domácnosti s ekonomicky neaktivní osobou v čele se v dalším stupni člení v závislosti na tom, zda je některý z dalších členů domácnosti ekonomicky aktivní, příp. zda v čele domácnosti je důchodce. Podrobnější popis hlavních (publikovaných) skupin domácností je uveden v kapitole 3.2 (publikovaná třídění domácností).

Pro tři nejvýznamnější skupiny domácností se používají ještě další výběrová kritéria, a to:

- čistý peněžní příjem na jednoho člena domácnosti a počet vyživovaných dětí pro domácnosti zaměstnanců a domácnosti osob samostatně výdělečně činných;
- důchod na jednoho člena domácnosti a počet členů (u jednočlenných domácností také pohlaví osoby) pro domácnosti důchodců bez ekonomicky aktivních členů.

Výběrový znak velikost obce a druh domu se týká všech skupin domácností. Samostatné kvóty podle velikosti obce a druhu domu jsou předepsány pro výše uvedené nejvýznamnější skupiny domácností, zatímco zbývající skupiny se pro tento výběrový znak slučují do jedné kategorie.

2. KLASIFIKACE POLOŽEK

2.1 Příjmy

Čisté peněžní příjmy jsou tvořeny příjmy ze závislé činnosti, z podnikání, sociálními příjmy a ostatními příjmy jednotlivých členů i celé domácnosti. Získají se z hrubých příjmů odečtením odvodů na zdravotní a sociální pojištění a daně z příjmů. Do peněžních příjmů nejsou započteny vybrané úspory ani přijaté půjčky a úvěry. V příjmech ze soukromého podnikání jsou v SRÚ zjišťovány pouze částky, které byly z výnosu podnikání převedeny pro potřebu domácnosti a jejích jednotlivých členů.

2.2. Vydání

Pro třídění spotřebních vydání se v SRÚ od roku 1999 používá klasifikace CZ-COICOP „Klasifikace individuální spotřeby podle účelu“. Klasifikace je třístupňová, má 14 oddílů, 58 skupin a 157 tříd. Byla vytvořena v rámci transformace klasifikační soustavy jako česká verze mezinárodního standardu COICOP (Classification of Individual Consumption by Purpose) pro zajištění mezinárodní srovnatelnosti statistických ukazatelů a je závazná pro všechna statistická zjišťování prováděná podle zákona č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě, ve znění pozdějších předpisů. Předmětem klasifikace je zatřídění všech druhů individuální spotřeby (vydání za zboží a služby) podle účelu použití. Pro sledování spotřebních výdajů domácností je určeno prvních dvanácti oddílů klasifikace. SRÚ přizpůsobila zčásti členění výdajů mezinárodnímu standardu specializovanému pro SRÚ, takže každá třída CZ-COICOP má přiřazenu jednu nebo více položek SRÚ. Chybějící skupiny 02.3 Narkotika, 04.2 Imputované nájemné a 12.2 Prostituce nejsou zatím v SRÚ zavedeny.

Vydání podle CZ-COICOP jsou uspořádána do dvanácti oddílů:

- 01 Potraviny a nealkoholické nápoje
- 02 Alkoholické nápoje, tabák
- 03 Odívání a obuv
- 04 Bydlení, voda, energie, paliva
- 05 Bytové vybavení, zařízení domácnosti; opravy
- 06 Zdraví
- 07 Doprava
- 08 Pošty a telekomunikace
- 09 Rekreace a kultura
- 10 Vzdělávání
- 11 Stravování a ubytování
- 12 Ostatní zboží a služby

3. OBSAH PUBLIKACE

Roční údaje byly získány součtem podrobných měsíčních položek příjmů a vydání, propočítány jako průměr na jednoho člena domácnosti a zaokrouhleny na celé Kč; výjimky tvoří tabulky č. 2 a 3, kde jsou uvedeny roční průměry na domácnost resp. na spotřební jednotku. Všechny souhrnné i podrobné položky jsou počítány nezávisle na sobě přímo z prvotních dat. Relativní údaje jsou počítány z nezaokrouhlených průměrů, struktura je uváděna v % na jedno desetinné místo. V důsledku zaokrouhlování proto nejsou souhrnné položky Kč vždy přesně součtem podpoložek a ani součet procent nemusí být vždy roven 100 (celku).

Podrobná vydání za potraviny a nealkoholické nápoje jsou za rok dopočítána, protože každá domácnost je podrobně vedena pouze dva měsíce v roce. Analýza prvotních dat ukázala, že zápisy potravin a nealkoholických nápojů v ostatních měsících, kdy je domácnosti zapisují souhrnně, byly méně přesné a odhad celkové sumy vydání za potraviny a nealkoholické nápoje byl nadhodnocený. Na základě údajů za měsíce s podrobnými zápisy a na základě výsledků z předchozích let byla proto provedena u vydání za potraviny a nealkoholické nápoje korekce.

3.1 Části publikovaných tabulek

Části „a“ obsahují údaje o počtu a složení zpravodajských domácností. Počet domácností vážený vyjadřuje počet domácností podle jejich skutečného podílu na populaci a udává zastoupení jednotlivých typů domácností ve výsledcích za domácnosti celkem. Počet domácností ve výběru znamená průměrný počet respondentů ve výběrovém souboru redukováný s ohledem na počet měsíců zpravodajské činnosti za daný rok.

Od roku 2013 došlo v šetření SRÚ v rámci harmonizace se šetřením Životní podmínky k drobné změně ve způsobu posuzování dětí. Nyní se již ve výběru ani ve výsledcích neuvažuje se zákonem definovaným nezaopatřeným dítětem, nově se hledí na fakt, zda se jedná o tzv. vyživované dítě. Mezi oběma pojmy není významný rozdíl, odlišnosti při posuzování členů domácnosti mohou nastat především u pracujících studentů (do 26 let), kteří po překročení roční přípustné hranice příjmu 55 200 Kč nejsou v SRÚ (narozdíl od zákona) pokládány za děti, ale za ekonomicky aktivní osoby.

Počet spotřebních jednotek vyjadřuje složení domácností přepočtené podle vah spotřeby jednotlivých členů domácnosti. Spotřební jednotky podle stupnice OECD mají váhy definovány takto: první dospělý v domácnosti = 1.0, každý další dospělý (osoba starší 13 let) = 0.7, každé dítě (13-leté nebo mladší) = 0.5. Spotřební jednotky podle modifikované stupnice OECD jsou definovány takto: první dospělý v domácnosti = 1.0, každý další dospělý (osoba starší 13 let) = 0.5, každé dítě (13-leté nebo mladší) = 0.3.

Tyto části dále zahrnují základní údaje o peněžních příjmech a vydáních, naturální příjmy a vydání a vybrané charakteristiky bydlení domácností (počet a plocha obytných místností, typ domu, druh bytu, způsob vytápění, atd.) využitelné pro analýzu výdajů domácností na bydlení. Publikované údaje o vydáních na bydlení jsou v souladu s výše uvedenou metodikou výpočtu údajů přepočteny vždy na všechny osoby daného podsouboru domácností. Proto prezentace těchto údajů bez bližšího

vysvětlení, či bez možnosti propočtu na základě uvedených charakteristik bydlení, může vyvolat zkreslený pohled na výši některých vydání na bydlení (např. nájemné je vypočteno za všechny byty, přestože v souboru jsou i byty v rodinných domcích, kde vlastníky bytu nájemné neplatí). Struktura domácností podle typu domu a druhu bytu nedá v součtu celých 100 %, protože publikovaný výčet není vyčerpávající. V části „a“ se dále nachází informace o vybavení domácností osobními počítači a mobilními telefony.

Části „b“ a „c“ obsahují spotřební vydání, která jsou uspořádána do dvanácti základních oddílů a dále do skupin a podskupin podle klasifikace CZ-COICOP (s přihlédnutím k mezinárodnímu standardu specializovanému pro SRÚ). Tabulky jsou vesměs doplněny o strukturu spotřebních vydání.

3.2 Publikovaná třídění domácností

Tabulka 1 – Domácnosti podle postavení osoby v čele

Domácnosti celkem – od roku 2006 jsou ve zpravodajském souboru již zahrnuty všechny typy domácností zastoupené v populaci. Struktura jednotlivých skupin domácností ve výběru pro rok 2016 neodpovídala jejich podílu zjištěnému v šetření Životní podmínky, ale při zpracování byla tato disproporce eliminována převážením. Průměrná zpravodajská domácnost bývá cca o 10 % menší než průměrná hospodářská domácnost v ČR podle šetření Životní podmínky, protože z důvodů náročnosti vedení zápisů jsou ve zpravodajském souboru SRÚ méně zastoupeny vícečlenné resp. vícegenerační domácnosti.

Domácnosti zaměstnanců jsou domácnosti s osobou v čele v pracovním nebo služebním poměru, která pracuje na základě pracovní smlouvy nebo na základě dohody (o pracovní činnosti, o provedení práce). Zaměstnanci jsou i pracující členové produkčních družstev (včetně zemědělských), společníci s.r.o. a komanditisté komanditních společností, kteří pro společnost vykonávají práci na základě pracovní smlouvy a pobírají za ni odměnu, která je příjmem ze závislé činnosti.

Domácnosti jsou dále členěny podle vzdělání osoby v čele na zaměstnance s nižším vzděláním (osoby se základním vzděláním, vyučené, nebo které dosáhly jakéhokoli druhu středního vzdělání bez maturity) a zaměstnance s vyšším vzděláním (osoby, které ukončily jakýkoli druh středního vzdělání s maturitou, příp. dosáhly vyššího nebo vysokoškolského vzdělání).

Domácnosti samostatně činných osob jsou domácnosti s osobou v čele vykonávající samostatnou výdělečnou činnost, což jsou osoby podnikající na základě živnostenského oprávnění nebo na základě zvláštních předpisů, účastníci společného podnikání na základě smlouvy (společnosti s ručením omezeným, obchodní společnosti), pokud nevykonávají pro společnost práci na základě pracovní smlouvy, dále osoby vykonávající nezávislé povolání (lékaři, advokáti, daňoví poradci) a osoby pracující za honoráře (umělci, tlumočníci).

Domácnosti důchodců bez ekonomicky aktivních členů jsou domácnosti s osobou v čele, která pobírá jakýkoliv druh důchodu kromě sirotčího, a nepracuje buď vůbec, nebo má její pracovní činnost pouze omezený rozsah (tzn. příjmy z pracovní činnosti nepřesáhnou za rok 55 200 Kč); podmínka omezené ekonomické aktivity platí i pro ostatní členy domácnosti.

Tabulka 2 – Domácnosti podle postavení osoby v čele, roční průměry na domácnost

Jedná se o stejný typ členění domácností jako v tabulce 1, ale výsledky jsou prezentovány jako roční **průměry na domácnost** v Kč.

Podrobná výdajová část („b“) je v této tabulce zestručněna, publikována jsou především taková vydání, která má smysl posuzovat za celou domácnost.

Tabulka 3 – Domácnosti podle postavení osoby v čele, roční průměry na spotřební jednotku

Jedná se o stejný typ členění domácností jako v tabulkách 1 a 2, ale výsledky jsou prezentovány jako roční **průměry na spotřební jednotku** v Kč. Pro výpočet průměru byla použita spotřební jednotka definovaná podle OECD (popsáno v bodě 3.1).

Tabulka 4 – Domácnosti podle velikosti obce a podle právního důvodu užívání bytu

V tabulce jsou použita dvě třídící hlediska, která umožní posoudit vztahy mezi náklady na bydlení a velikostí obce resp. druhem bytu. Část podle velikosti obce je zpracována za celý zpravodajský soubor, druhá část není vyčerpávající, neboť nezahrnuje domácnosti bydlící ve vlastním bytovém domě, bezplatně u příbuzných nebo ve služebním bytě.

Nájemní byt je užíván na základě nájemní smlouvy s vlastníkem domu (bytu) nebo je pronajatý od uživatele bytu.

Družstevní byt je užíván na základě členství v bytovém družstvu ustanoveném na základě zákona č. 27/1959 Sb., („klasické“ bytové družstvo) nebo na základě toho, že je členem družstva nájemců bytů.

Byty v osobním vlastnictví jsou byty, které jsou užívány na základě vlastnictví bytu a spoluvlastnictví příslušného podílu společných prostor domu podle zákona o vlastnictví bytů.

Tabulka 5 – Domácnosti podle čistého peněžního příjmu na osobu (kvintily)

V této tabulce jsou domácnosti rozděleny podle výše příjmu do kvantilů. Domácnosti byly uspořádány podle výše čistého peněžního příjmu na osobu, pak rozděleny do pěti stejně velkých skupin a za tyto skupiny pak byly zpracovány samostatné výsledky.

Řádek „Horní hranice čistých peněžních příjmů“ v části „a“ vyjadřuje horní hranici ročního čistého peněžního příjmu na osobu, kterou jsou jednotlivé kvintilové skupiny vymezeny.

Tabulka 6 – Domácnosti podle regionů soudržnosti (NUTS 2)

Regionální výsledky za domácnosti podle 8 regionů soudržnosti (dříve oblastí), na úrovni NUTS 2. Vzhledem k velikosti zpravodajského souboru SRÚ nelze poskytnout reprezentativní výsledky na podrobnější regionální úrovni.

Tabulka 7 – Domácnosti s vyživovanými dětmi podle počtu dětí a typu rodiny

Vyživované dítě je dítě do 25 let včetně, pokud se soustavně připravuje na budoucí povolání, i když má vlastní příjem (sirotčí důchod, stipendium, sociální dávky, příjmy z krátkodobé pracovní činnosti) a dále dítě, které pro svůj duševní nebo tělesný stav není schopno připravovat se na budoucí povolání nebo si zajistit vlastní obživu a dosud nepobírá invalidní důchod.

Údaje jsou za domácnosti, v nichž alespoň polovinu zpravodajského období bylo přítomno minimálně jedno vyživované dítě. Dále jsou v tabulce z domácností s vyživovanými dětmi vybrány čisté rodiny, které jsou pak dále rozděleny podle typu rodiny a počtu dětí.

Úplné čisté rodiny s dětmi tvoří manželský (partnerský) pár s vyživovanými dětmi; s rodinou nežije žádný další příbuzný ani ekonomicky aktivní dítě.

Neúplné čisté rodiny s dětmi tvoří jeden z rodičů a vyživované dítě resp. děti; v rodině nežije žádný další příbuzný ani ekonomicky aktivní dítě.

Pro zařazení domácnosti do určitého typu byl rozhodující stav v převažující části zpravodajského období, při rovnosti stav k 31. 12. nebo k poslednímu dni zpravodajství.

Tabulka 8 – Domácnosti bez vyživovaných dětí podle počtu členů

Pracující osoby jsou osoby, které po celý rok, příp. jeho převážnou část, měly placené zaměstnání (zaměstnanci) nebo byly tzv. sebezaměstnané (samostatně činní, pomáhající rodinní příslušníci). Není rozhodující, zda jejich pracovní aktivita má trvalý, dočasný, sezónní či příležitostný charakter, ale rozhoduje, zda mají formální vazbu k zaměstnání (vč. případů dovolené, nemoci, řádné mateřské dovolené apod.). Jsou započtení také studenti, důchodci a osoby pobírající rodičovský příspěvek, pokud mají pravidelné příjmy ze zaměstnání nebo podnikání. Naopak nejsou zahrnuty osoby, které byly celý rok, resp. převažující část roku nezaměstnané.

Domácnosti s pracujícími členy a bez dětí jsou rozděleny pouze na jednočlenné a dvoučlenné; výčet tedy není vyčerpávající, neboť zde nejsou uvedeny výsledky za vícečlenné domácnosti.

Domácnosti důchodců bez ekonomicky aktivních členů (definice viz vysvětlivky k tabulce 1) a bez dětí jsou rozděleny pouze na jednočlenné a dvoučlenné; výčet tedy není vyčerpávající, neboť zde nejsou uvedeny výsledky za vícečlenné důchoděcké domácnosti.

Tabulka 9 – Domácnosti podle věku osoby v čele

Domácnosti členěné do šesti skupin v závislosti na věku osoby v čele (definice osoby v čele je popsána v bodě 1).

4. PUBLIKACE A PRODUKTY

Údaje o vydáních a spotřebě, zjištěné od zpravodajských domácností statistiky rodinných účtů, se nachází pod oddílem 3 – Práce a sociální statistiky, konkrétně v řadě 30 – Životní úroveň. Za rok 2016 jsou výstupy prezentovány pouze v jednom produktu:

Vydání a spotřeba domácností statistiky rodinných účtů za rok 2016 (tištěná i elektronická publikace)

Roční výsledky statistiky rodinných účtů v členění podle postavení a věku osoby v čele domácnosti, velikosti obce, právního důvodu užívání bytu, podle výše čistého peněžního příjmu na osobu, podle regionů soudržnosti (NUTS 2), za domácnosti s vyživovanými dětmi podle typu rodiny. Roční průměry na osobu v Kč, struktura vydání v %, vybrané údaje o bytě, vybavení domácnosti.